

پژوهشی درباره بررسی جایگاه یاسا در بین حاکمان مغولی

چکیده

صغری محرابی بینا-طاهره سلطان محمدی

با روی کار آمدن چنگیز در مغولستان تحول چشمگیری در ابعاد گوناگون زندگی مردم در این منطقه ایجاد شد که ساختار سیاسی، اجتماعی و فرهنگی جامعه را دگرگون کرد. نمونه بارز این تحول در ساختار اجتماعی جامعه، به ویژه در نظام حقوقی جامعه ایجاد شد. به نظر می رسد مغولها دستورات و فرامین چنگیز را که به یاسا معروف شد راجع آوری و در حفظ و اجرای آن تلاش زیادی کردند. این مقاله سعی دارد به چگونگی حفظ قوانین چنگیز یا همان یاسا بپردازد.

یاسا، قانون، مغول، ایلخان

مقدمه

با تشکیل اولین جوامع، بشر برای ایجاد نظم و امنیت به تدوین قانون پرداخت. معمولاً کسانی که به تدوین قانون می پرداختند سعی می کردند این امر را با توجه به نیاز مردم زمان خود و فرهنگ حاکم بر جامعه و مهمتر از آن با در نظر گرفتن احکام دینی هر جامعه بنویسند لذا در دوره‌های مختلف زندگی بشر و در جامعه‌های گوناگون قوانین مختلفی نوشته شد، که با زمان و نیاز مردم آن جامعه مطابقت داشت. اقوام مغول نیز بعد از اینکه به سرکردگی چنگیز شروع به کشور گشایی کردند و حکومت جدیدی تاسیس نمودند نیاز به قانون برای ایجاد نظم و امنیت و اداره سرزمین خود پیدا کردند. لذا چنگیز با توجه به این امر برای اداره جامعه مغول دستوراتی صادر کرد که به مجموعه آن یاسا گفته می شود؛ یاسا مورد توجه پژوهشگران زیادی قرار گرفته است از جمله دیوید مورگان، عباس اقبال، راوندی و.. این مقاله سعی کرده با بررسی شواهد موجود به بررسی اهمیت جایگاه یاسا در بین حاکمان مغولی بپردازد.

قانون مغولها (یاسا)

گفته می شود هنگامی که یک امپراتوری جدید استپ بنیاد نهاده شد، فاتح معمولاً «پی ریزی نظام سیاسی خویش را با اعلام قوانین مشخص می کند.»^۱ اسناد تدوین یک چنین نظام قانونی به چنگیز خان معروف است. «حضرت باری سبحانه تعالی چنگیز خان را در امور دنیوی فهم و عقل و کیاستی تمام داده بود ... از برای ضبط و نظم ممالک و صلح کشور و فلاح رعیت رسم وقاعده چند وضع کردو بر مقتضی رای و رویت خویش هر کاری را قانونی و هر گناهی را جزایی معین گردانید»^۲. یاسا در درجه اول درباره مسائل حکومتی، نظم و انضباط نظامی - سیستم پیک پستی و انجام شکار زمستان بوده است.^۳

در این زمینه جالب است به این نکته توجه کنیم که در بعضی منابع چینی، تدوین یاسا به اوگتای نسبت داده شده است نه چنگیز. در شماری از منابع فارسی نیز اشاراتی وجود دارد که به موجب آن یاساهایی که خان های بعدی مقرر کرده اند، اعتباری هم سطح یاسای خود چنگیز دارد.^۴

مغولان پیش از چنگیز تنها دارای حقوق عرف بودند که -به علت نبود خط واقعی - تحریر نشده بود. پس از بنیان گذاری دولتی وسیع و نیرومند، تدوین و تحریر دستورات قانونی، ضروری می نمود؛ در حقیقت یاسای بزرگ چنگیز - مجموعه قوانینی که حقوق مدنی و اجتماعی توده مردم و افراد ارتش چنگیزی را مشخص میکند - تا مدت ها، یکی از مبانی قانونی و اجتناب ناپذیر امپراتوری مغول محسوب می شد.^۵

به این ترتیب بر اساس حقوق عرف مغول و فرمانهای چنگیز خان با همکاری اوکتای و جغتای کتاب بزرگ قانون یاسا (یاساق) به رشته تحریر در آمد. این کتاب با خزانه دولت در یک جا نگهداری می شده و در

۱- مورگان، دیوید، مغولها، مترجم، عباس مخبر، نشر مرکز، تهران، ۱۳۷۱. ص ۱۱۶.

۲- میر خواند، روضة الصفاء، ج ۵، انتشارات کتاب فروشیهای مرکزی، چاپ پیروزی، تهران ۱۳۳۹ ص ۶۱.

3- www.iranica online.org/articles/yasa-law-code

۴- مورگان، همان مآخذ، ص ۱۱۹.

۵- مورگان، همان مآخذ، ص ۱۱۹.

قوريلتای به عنوان آخرين منبع حقوقی به آن استناد می گردید. چهره اصلی در این قانون برادر خوانده یا به گفته رشیدالدین فرزند خوانده، چنگیز خان، یعنی تاتار پیشین «شی گی قوتوقو» است. وی در قوريلتای (۱۲۰۶م) به مقام قاضی القضاتی (یرغوچی) منصوب شد، و بر اساس اصول پذیرفته شده، یاسا به او سپرده شد.^۶

بدیهی است که قانون گذاری چنگیز خان کاملاً متناسب با مقتضیات زمان وی و در نتیجه پیوسته نیازمند اصلاح بود؛ این اصلاح به این ترتیب به عمل می آمد، که پیوسته در اطراف جانشینان چنگیز خان کاتبی حضور داشت که فرمانهای قانونی او را یادداشت می کرد؛ این فرمانها پس از مرگ خان جمع آوری و تدوین می شد و به عنوان مکمل کتاب قانون (بلک) نگاهداری می شد. با وجود این روش، کتاب قانون همان طور که چنگیز خان در بستر مرگ خواسته بود معتبر ماند. مسائل مهم حقوقی در قوريلتای مورد بحث قرار می گرفت. قوريلتای معمولاً برای کارهای خیلی مهم مانند انتخاب خان بزرگ و سلطان تشکیل می شد.^۷ و حتی او کتای نیز که در سال (۶۲۶ه. ق) تعهد کرده بود، دستورات پدرش را محترم شمرد، در سال (۶۳۴ه. ق) دست به این کار زد.^۸

یکی از دلایل بازنگری در یاسا توسط او کتای وجود ادیان دیگر در قلمرو مغولان و عدم هم خوانی یاسا با آن قوانین بود. به خصوص مغایرت قوانین مغول با شرع اسلام، مشکلات زیادی ایجاد کرده بود؛ مانند نحوه ذبح گوسفند ...

^۶ - رشیدالدین، فضل الله، جامع التواریخ، مصحح، محمد روشن، مصطفی موسوی، جلد اول، ۸۴-۸۵، نشر البرز، تهران ۱۳۷۳

^۷ - www.iranicaonline.org/articles/courts-and-co

^۸ - اشپولر، برتولد، تاریخ مغول، مترجم، محمود میر آفتاب، انتشارات ترجمه و نشر کتاب، تهران، ۱۳۵۱، ص ۳۷۶.

کیوک و منگو نیز تعهد کردند، که یاسا و مکمل آن را محترم شمارند؛ اما منگو فرامین تورکینا خاتون را به شرطی پذیرفت، که آنها را قبلاً بررسی کند. ایلخانان نیز یاسا را پایه و اساس رفتار خود قرار دادند؛ مغولان در سال

(۶۹۴ه.ق) به آن جهت در برابر گیخاتو شورش کردند که از طریق یاسا منحرف شده است.^۹

جغتای پایبندی زیادی به یاسای چنگیز داشت، «چنگیز کار سیاست و یارغو به وی تفویض کرده بود، و در یارغو چنان مجد بودی که یک سر موی اهمال و تغافل نکردی و آنچه یاسای پدرش بودی همچون حکم خدای دانستی و کم کسی از یارغوی او جان ببردی»^{۱۰}. اوکتای، از اقدام جغتای که می خواست با مسلمانان نیز طبق قوانین یاسا عمل نماید جلوگیری کرد. منگو دستگاه خاصی تحت نظر عمادالدوله برای رسیدگی به امور مسلمانان تشکیل داد؛ این دستگاه احتمالاً در مرحله نهایی در مورد مسائل حقوقی رسیدگی می کرده است. وجود دو حقوق در زمان هلاکو، که خود به کرات به یاسا استناد می کرد و جانشینان وی، دیده می

شود.^{۱۱}

^۹ - اشپولر، همان ماخذ، ص ۳۷۶-۳۷۷.

^{۱۰} - شبانکاره ای، محمد بن علی بن محمد، مجمع الانساب، مصحح، میرهاشم محدث، ناشر، امیرکبیر، چاپ تهران، ۱۳۸۱ج ۲، ص ۲۴۵.

^{۱۱} - اشپولر، همان ماخذ، ص ۳۷۷.

فهرست منابع و ماخذ

۱. اشپولر، برتولد، ۱۳۵۱ش، تهران، تاریخ مغول، ترجمه، محمود میر آفتاب، انتشارات ترجمه و نشر کتاب
۲. رشیدالدین، فضل الله، ۱۳۷۳، تهران، جامع التواریخ، مصحح، محمد روشن، مصطفی موسوی، نشر البرز
۳. میر خواند، ۱۳۳۹ش، تهران، روضه الصفا، ج ۵، انتشارات کتابفروشی تهران چاپ، پیروزی
۴. شبانکاره ای، محمد بن علی بن محمد، ۱۳۸۱، تهران، مجمع الانساب، ج ۲، مصحح، میرهاشم محدث، ناشر، امیرکبیر
۵. مورگان، دیوید، ۱۳۷۱، تهران، مغولها، مترجم، عباس مخبر، نشر مرکز
۶. www.iranica.online.org/articles/courts-and-co
